

Julkishallinto sosiaalisten käytäntöjen kimppuna: teoreettis-metodologisia näkökulmia julkishallinnon toiminnan tutkimiseen

Pia Bäcklund, Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen & Juho Luukkonen

TIIVISTELMÄ

Sovellamme artikkelissa käytänteoreettista näkökulmaa julkishallinnon tutkimukseen. Tuomme ensiksikin esille, että sosiaaliset käytännöt ovat julkishallinnon konstitutiivisia elementtejä. Toiseksi, osoitamme, että koska sosiaaliset käytännöt levittäytyvät ajallis-tilallisesti, niitä on vaikea hallita ja kontrolloida vain muodollisten hallintatapojen puitteissa. Kolmanneksi, käytännöissä ovat mukana paitsi nykyyhetki myös mennyt ja tulevaisuus. Näemme, että julkishallinnon toimintaa ja politiikkaa tutkittaessa on keskeistä tunnistaa millaiset sosiaaliset käytännöt sen toimintaa ehdollistavat, sekä millaisina nämä käytännöt koetaan työntekijöiden keskuudessa. Esittelemme näiden tutkimiseen kaksi analyttistä käsitettä: toiminnan patologiat ja todellisuuden lukot, joita sovellamme institutionaalisen etnografian viitekehyses-sä. Ensimmäinen viittaa organisaatiotasoiseen tiedostamattomaan ristiriitaiseen toimintaan. Jälkimmäinen yksilötason kokemukseen epätarcoituksenmukaisesta toiminnasta, jota toimija ei koe voivansa muuttaa.

Avainsanat: sosiaalinen käytäntö, käytänteoria, institutionaalinen etnografia, julkishallinto

ABSTRACT

In this article, we apply a practice theoretical approach for studying public administration. We argue that social practices are constitutive elements of public administration. This is why it is important to recognize which social practices regulate public administration. We portray two

analytical concepts, 'pathologies of action' and 'bolted actualities', which are helpful in studying how particular practices condition public policymaking. The first concept points at subconscious conflictual action at the level of an organization, and the second to an individual's experience of impracticality of action that the actor feels one cannot alter. We utilise institutional ethnography as a methodological framework for studying these social practices.

Key words: social practice, practice theory, institutional ethnography, public administration

JOHDANTO: TUTKIMUKSEN KOHTEENA SOSIAALISET KÄYTÄNNÖT

Tarkastelemme artikkelissamme julkishallintoa sosiaalisten käytäntöjen verkostona. Lähtökoh-tanamme on näkemys julkishallinnosta keskellä monia uudistuksia, jotka ravistelevat sen toiminna perustuksia kokonaisvaltaisesti (esim. Pollitt & Bouckaert 2011). Julkishallinnon to-dellisuutta on jatkuva kehittämisspaine, jossa kehittämisen periaatteet kiinnittyvät monesti myös ideologialtaan erilaisiin hallinnollisiin ohjausjärjestelmiin (esim. Miller & Rose 2008; Beveridge 2012; Hakari 2013). Koska uudistuk-set eivät sellaisenaan korvaa aikaisempia toimin-tatapoja, vaan asettuvat pikemminkin edellisten lomaan (esim. Hiironniemi 2005; Bäcklund & Mäntysalo 2010), tästä voi seurata keskenään ristiriitaisia tulkintoja toimintaa ohjaavasta "jär-jestä" ja tarkoituksenmukaisista käytännöistä (ks. myös Hajer 2009; Bäcklund ym. 2014). Tä-män vuoksi näemme, että on olennaista tutkia millä tavalla nämä tulkinat rakentavat sosiaa-

lisiä käytäntöjä ja millaisia haasteita siitä puolestaan seuraa julkishallinnon toimintaan.

Artikkelimme lähestymistapa on teoreettis-metodologinen. Ensiksi pohdimme Theodore Schatzkin käytäntöteoreettisia näkemyksiä hyödyntäen *rakentuvatko organisaation sosiaaliset käytännöt sen muodollisten hallintatapojen ja rakenteiden puitteissa*, jota peilaamme lopuksi kokemuksellisen tiedon käsitteeseen. Syvennämme tämän jälkeen edellä esitettyjä käsitteellistyksiä esittelemällä kaksi analyttistä työkalua, joiden avulla on mahdollista tehdä näkyväksi *sosiaalisten käytäntöjen koettua mielekkyyttä ja niiden mahdollisia ristiriitaisuuksia organisaatiotasolla*. Tämän jälkeen kuvaamme *institutionaalisen etnografian näkökulmasta millaisin metodologisista ja metodisista valinnoista edellä kuvattuja käsitteitä voidaan soveltaa tutkimuksessa*. Sovellamme ajatteluamme erityisesti julkishallintoon siksi, koska sen sosiaalisilla käytännöillä on merkittäviä vaikutuksia kansalaisten arkeen julkishallinnon politiikkaa suuntaavan ja toteuttavan roolin vuoksi.

Käytäntöteorioista ei voida puhua yhtenäisenä teoriaperheenä tai teoreettisena suuntauksena, vaan pikemminkin suhteellisen kirjavana joukkona erilaisia lähestymistapoja. Niitä yhdistää kuitenkin ajatus siitä, että sosiaaliset käytännöt ovat ensisijaisin yhteiskuntatieteellisten analyysien yksikkö, joiden kautta muita sosiaalisia ilmiöitä voidaan ymmärtää ja tarkastella (Reckwitz 2002; Schatzki 2010; Bueger 2014). Käytäntöteoreettisten näkökulmien etuna on myös se, että ne ottavat huomioon sekä rakenteet että yksilöt sosiaalisten ilmiöiden toisiinsa vaikuttavina tekijöinä (Schatzki 2002, 24; Reckwitz 2002).

Käytäntöteorioiden tunnetuimpia kehittäjiä ovat olleet Pierre Bourdieu (1977), Anthony Giddens (1984) sekä Bruno Latour (1993). Sittemmin käytäntöteorioita on sovellettu ja kehitelty eteenpäin erityisen paljon käyttäytymistieteissä, kulutuksen sosiologiassa, organisaatiotutkimuksissa sekä lisääntyvässä määrin myös politiikan ja julkishallinnon tutkimuksissa (esim. Wagenaar 2004; Bueger 2014). Schatzkin käytäntöteoreettisia näkökulmia on suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa hyödynnetty esimerkiksi työn, talouden ja kulutuksen sosiologiaa tarkastelevissa tutkimuksissa (esim. Pantzar 2011), sekä

tutkittaessa yhteiskunnan modernisaation ja teknologisoitumisen vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen (esim. Männistö-Funk 2014; Talsi 2014). Schatzkin näkökulmia on käytetty myös organisaatiotutkimuksen alalla. Valtaosa organisaatioita koskevista tutkimuksista on keskittynyt yritysorganisaatioihin ja liike-elämän johtamismallien tarkasteluun (esim. Masalin 2013), mutta Schatzkin näkökulmat ovat olleet jonkin verran esillä myös julkishallinnon organisaatioiden käytäntöjen analysoimisessa. Näissä tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi akateemisia tutkimus- ja opetuskäytäntöjä (esim. Korpiaho 2006; Räsänen 2008), strategiakäytäntöjä (esim. Mantere 2005; Pälli ym. 2009) ja tietokäytäntöjä (esim. Lahtinen & Talja 2009; Lahtinen 2013). Edellä mainitut tutkimukset jakavat Schatzkin näkemykset siitä, että käytännöt ovat tilannesidonnaisia kokonaisuuksia, jotka pitävät sisällään vain kyseisissä tilanteissa ymmärrettäväksi tulevia toimintoja. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. Luukkonen 2017) näissä tutkimuksissa ei ole kuitenkaan pyritty hahmottamaan organisaatioita tai instituutioita toisiinsa linkittyneistä sosiaalisista käytännöistä muodostuvina kokonaisuuksina, vaan pääpaino on ollut yksittäisten käytäntöjen tutkimisessa.

JULKISHALLINTO SOSIAALISTEN KÄYTÄNTÖJEN AJALLIS-TILALLISENA VERKOSTONA

Käytäntöteoreettisesta näkökulmasta käytäntö viittaa (rutiininomaiseen) tilannesidonnaiseen toimintaan, joka koostuu useista toisiinsa yhteydessä olevista elementeistä. Näitä elementtejä ovat tekemisten ja sanomisten lisäksi erilaiset asiat ja esineet, taustaymmärrykset, taidot, tunnetilat ja toimintaa motivoivat tekijät (Schatzki 1996, 89; Reckwitz 2002, 250). Nämä toimintaan liittyvät materiaaliset ja ei-materiaaliset tekijät muodostavat niin kutsutun käytännön sosiaalisen järjestyksen (engl. *social order*), jonka vaikutuspiirissä toiminta tapahtuu ja joka samalla rajoittaa tai mahdollistaa kyseessä olevaa käytäntöä (Schatzki 2015, 6). Yksittäinen käytäntö muodostaa näin ikään kuin ”blokin”, jonka olemassaolo riippuu useista erilaisista elementeistä. Tiettyä käytäntöä ei voi näin enää palauttaa suoraan mihinkään yksittäiseen elementtiin (Reckwitz 2002, 251).

Käytännöt eivät myöskään ole yksittäisten ihmisten toimintaa, vaan tilannesidonnaista ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuvaa sosiaalista toimintaa. Ihmiset ovat käytäntöjen ”kantajia” tai ”välittäjiä” (Reckwitz 2002, 250), joiden esiyemmärrykset, tunteet ja motivaatiot myös muokkaavat niitä. Schatzkin (2015,7) mukaan käytäntöjä pitäisikin tarkastella aina osana laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä ja prosesseja. Yksittäiset käytännöt voivat kytkeytyä toisiinsa esimerkiksi jaettujen toimintojen, toiminnan ketjujen, tai toiminnan yhteisen ajallisen ja tilallisen ulottuvuuden kautta. Yksittäisten käytäntöjen ja niihin liittyvien monenlaisten tekijöiden muodostamat ”kimput” (engl. *bundles*, Schatzki 1996, 200) yhdistyvät näin laajemmiksi käytäntöjen ryhmittymiksi (engl. *constellations*, Schatzki 2015, 7). Yleisellä ja teoreettisella tasolla julkishallintoa voidaan kokonaisuudessaan ajatella sosiaalisten käytäntöjen ryhmittymäksi, jossa sekä toiminta että toimintaa säätelevät tekijät saavat merkityksensä ainoastaan suhteessa toisiinsa (vrt. Schatzki 1996, 200). Ilman erilaisia käytäntöjä julkishallintoa ei oikeastaan ole edes olemassa. Jos esimerkiksi ajatellaan kansallisvaltiota, valtion rajaa voidaan pitää rajavartijan työtä säätelevänä elementtinä, jota ilman rajavalvontaa ei olisi mielekäästä. Toisaalta valtion raja saa merkityksensä ainoastaan siihen liittyvien toimintojen kautta: ilman rajavalvontaa raja menettäisi pian merkityksensä valtioita erotavana tekijänä.

Schatzkin käytäntöteoreettinen lähestymistapa avaa mielestämme myös erityisen kiinnostavia näkökulmia siihen, miten aika ja tila pitäisi käsitteellistää julkishallinnon sosiaalisia käytäntöjä tutkittaessa. Schatzkille on olennaista, että toimintaa ei ymmärretä tapahtuvaksi vain tietys-
sä ”objektiivisessa” ajassa ja tilassa, mikä on ollut tyypillistä monille julkishallintoa koskeville tutkimuksille (esim. Jerneck 2000; Ekengren 2002; Flockhart 2010; Bache ym. 2012). Schatzki (2015, 2) puhuu ajan sijaan ajallisuudesta (*temporality*), jossa mennyt, nykyhetki ja tulevaisuus ovat kaikki samanaikaisesti läsnä. Menneisyys liittyy toimintaan motivoiviin tekijöihin ja tulevaisuus puolestaan niihin päämääriin, jotka suuntaavat ihmisen toimintaa. Nykyisyys viittaa puolestaan itse toimintaan tietyllä hetkellä. Schatzki ei myöskään puhu tilasta (*space*) sellaisena objektiivisen todellisuuden piirteenä,

jossa asioita ja tapahtumia voidaan kiinnittää tiettyihin eksakteihin sijainteihin, vaan tilallisuudesta (*spatiality*) ihmistoiminnan olennaisena ulottuvuutena. Tällä hän viittaa sekä niihin ”paikkoihin”, joissa sosiaaliset käytännöt konkretisoituvat että myös niihin ”polkuihin”, jotka ovat reittejä erilaisista toiminnan paikoista toisiin paikkoihin (Schatzki 2015; Everts ym. 2011, 326). Sekä toiminnan paikat että niiden väliset polut rakentavat yhdessä laajempia konteksteja, joissa esimerkiksi tietynlaiset tekemiset ja sanomiset ovat tarkoituksenmukaisia, hyväksyttäviä ja mielekkäitä suhteessa paitsi toisiinsa, myös suhteessa niitä sääteleviin materiaalsiin ja ei-materiaalsiin tekijöihin (Schatzki 1996, 115).

Schatzki (2010) käyttää edellä kuvastusta käytäntöjen ajallisesta ja tilallisesta ulottuvuudesta termiä *toiminnan aikatila* (*activity timespace*). Toiminnan aikatilat ovat julkishallinnon hahmottamisen ja sen toiminnan ymmärtämisen kannalta olennaisia ulottuvuuksia. Yhdessä käytäntöihin liittyvien objektiivisessa tilassa ja ajassa ilmenevien fyysisten paikkojen, sijaintien, verkostojen ja erilaisten tapahtumien välisten ketjujen kanssa ne rakentavat ja ilmentävät julkishallinnon ajallis-tilallista muotoa ja ulottuvuutta. Lisäksi ne muodostavat yhdessä paitsi fyysis-materiaalisia käytäntöjen tapahtumapaikkoja ja -aikoja, myös sosiaalisia konteksteja (engl. *contexts/sites*) ja vuorovaikutuksen areenoita, joissa julkishallinnon käytännöt saavat lopullisen merkityksensä (vrt. Bachmann 2016). Esimerkiksi suomalaisen rajavartijan suorittama maahantulijan matkustusasiakirjojen tarkastus ulottuu Schatzkin käytäntöteoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna ajallisesti ja tilallisesti yksittäistä rajanvalvontapisteellä tapahtunutta hetkeä huomattavasti laajemmalle. Tarkastuksessa kietoutuvat yhteen muun muassa henkilöllisyyden tunnistamiseen liittyvät valtionrajoja ylittävän liikkumisen rajoitukset ja oikeudet, kansallisvaltion suvereniteetin nimissä toteutettu rajojen valvonta sekä Euroopan unionin rajavalvontapolitiikkaan liittyvät tavoitteet, muun muassa laittoman maahanmuuton torjumisesta. Tämän lisäksi tilanteessa käytetään globaaleja tietokantoja biometriseen tunnistamiseen ja riskihenkilöiden profilointiin. Näin yksittäisen rajavartijan ja rajaa ylittävän henkilön kohtaaminen on itse asiassa paikka, jossa useat sosio-tekniiset rajavalvontakäytännöt kohtaavat

ja samalla toteuttavat muun muassa kansallista maahanmuuttopolitiikkaa.

Käytäntöteoreettinen näkökulma julkishallintoon ei kuitenkaan tarkoita, että sitä pitäisi aina tarkastella tuhansien käytäntöjen muodostamana läpätunkemattomana verkostona. Analyttinen ja kriittinen tarkastelu voi kohdistua myös tiettyihin toimialoihin ja esimerkiksi niitä yhdistäviin käytäntöihin (Schatzki 1996, 92), joihin liittyviä tekemisiä ja sanomisia sitovat toisiinsa yhteisesti jaetut päämäärät, ymmärrykset tai säännöt. Julkishallinnon eri sektoreilta tai toimialoilta voidaankin identifoida niille ominaisia yhdistäviä käytäntöjä. On kuitenkin tärkeää huomioida, että tietyn toimialan käytännöllä on monenlaisia yhteyksiä organisatoristen rajojen yli ja että näillä yhteyksillä on puolestaan merkittäviä vaikutuksia kunkin toimialan tai organisaation sisäisille käytännöille.

Schatzkin käytäntöteoreettinen lähestymistapa on mielestämme hedelmällinen viitekehys pohdittaessa hiljaisen ja kokemuksellisen tiedon merkitystä organisaatioiden käytäntöjä ylläpitävinä ja muokkaavina tekijöinä (ks. esim. Bäcklund 2007; Pohjalainen 2012). Siinä missä hiljaisesta tiedosta käytävät keskustelut ovat korostaneet erityisesti *organisaatioiden sisällä rakentuvaa* kokemuseräistä osaamista ja sen pohjalle rakentuvia käytäntöjä (Polanyi 1966; Nonaka ym. 2001), kokemuksellisen tiedon käsite (Bäcklund 2007, 56–60) liittyy tulkintamme mukaan enemmän Schatzkin aikatilan käsitteeseen huomioimalla ihmisten *koko elämämaailman* vaikutuksen organisaatioiden sosiaalisten käytäntöjen rakentumisessa, eli myös yksilötasoisien menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden. Tämä tekee toimintaa koskevista tulkinnoista samalla ylipaikkallisia: nykyhetken tulkintoihin organisaation toiminnan tavoitteista ja päämääristä sisältävät työntekijöiden aikaisemmat elämäkokemukset ja niissä muodostuneet ymmärrykset asioista (ks. myös Taylor 1975; Kivinen & Ristelä 2001). Koska toimintaa suuntaavat sosiaaliset käytännöt eivät kokemuksellisen tiedon viitekehyksestä lopulta rakennu tai uusiudu vain julkishallinnollisten organisaatioiden sisällä, eivät ne näin ollen ole myöskään hallittavissa vain organisaatioiden muodollisten rakenteiden ja toimintatapojen kontekstissa. Omaan kokemukselliseen tietoon perustuen työntekijät muokkaavat ja uusintavat

sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta yhteistä käsitystä organisaation toimintaa koskevista tarpeellisista käytännöistä ja toimivat näiden käsitysten kantajina ja välittäjinä toisiin organisaatioihin ja käytäntöyhteisöihin. Näin tapahtuu myös esimerkiksi rajavartijan arjessa. Hänen työhönsä vaikuttavat paitsi rajavalvonnan kansalliset, eurooppalaiset ja globaalit toimintaperiaatteet ja lait, myös hänen koulutuksensa, aiemmat työkokemuksensa ja koko elämämaailmansa. Rajavalvonta on paitsi lakisääteistä toimintaa, myös inhimillisen vuorovaikutuksen kautta rakentunut käytäntöjen kimppu, jossa yksilötaso on myös aina läsnä.

KÄSITTEELLISIÄ VÄLINEITÄ SOSIAALISTEN KÄYTÄNTÖJEN TUTKIMISEEN: TOIMINNAN PATOLOGIAT JA TODELLISUUDEN LUKOT

Sekä aikatilan että kokemuksellisen tiedon käsitteen viitekehyksessä julkishallinnon käytäntöjen rakentumisessa ovat aina mukana myös yksilöiden omat elämäntarinat, niin aikaisemmat kokemukset kuin tulevaisuuden tavoitteetkin. Tämän vuoksi näemme, että organisaatioiden tarkoituksenmukaisen toiminnan onnistumisen kannalta on tärkeä tunnistaa millaisia tulkintoja sen toiminnan päämääristä tehdään yksilötasolla, jotka osaltaan muokkaavat ja rakentavat laajempia sosiaalisia käytäntöjä ja käytäntöjen kimppuja. Esittelemme seuraavaksi muun muassa maankäytön suunnittelun tutkimuksessa käytetyt ”toiminnan patologian” ja ”todellisuuden lukon” käsitteet, joiden avulla käytäntöjen ajallis-tilallista ulottuvuutta ja kokemuksellista tietoa voi tehdä näkyväksi empiirisessä työssä.

Toiminnan patologioilla (Mäntysalo 2000; ks. myös Argyris 1994) tarkoitamme tilanteita, joissa julkishallintoon on muodostunut ristiriitaisia käytäntöjä ilman, että tämä ristiriitaisuus on tiedostettu. Koska patologiat ovat organisaatioiden käytäntöihin piiloutuneita, ne eivät myöskään avaudu yksittäisen työntekijän kokemusten tasolla. Vaikka esimerkiksi jokin toimintatapa voi olla tarkoituksenmukainen tietyn toimintayksikön näkökulmasta, erityisesti suurten organisaatioiden eri yksiköissä voi samaan aikaan rakentua sellaisia toimintatapoja, jotka saattavat vaikeuttaa muiden yksiköiden mahdollisuuksia saavuttaa tavoitteitaan. Mitä vähemmän nykyi-

siä toiminnan periaatteita ja toiminnan tavoitteita koskevia tulkintoja kyetään tunnistamaan, sitä enemmän se mahdollistaa patologisten käytäntöjen rakentumisen. Julkisen hallinnon eri instituutioiden välisten ”patologioiden” voidaan ajatella olevan seurausta myös institutionaalista epäselvyydestä (Hajer 2003). Tarkoitamme tällä uudenlaisten verkostomaisten hallintatapojen taipumusta hämärtää sekä julkisen hallinnon instituutioiden toimivallan rajoja että niiden keskinäisiä suhteita.

Käsite todellisuuden lukko (Bäcklund 2007, 131–132) korostaa puolestaan työntekijöiden tietoisuutta organisaation toimintaan liittyvistä ristiriitaisuuksista tai toiminnan epätarkoituksenmukaisuuksista. Työntekijä itsekin saattaa kokea oman toimintatapsa epärationaaliseksi, vaikka toimii annettujen ohjeiden ja säännösten mukaisesti. Käsite muistuttaa, että toimintaa olennaisesti hankaloittavien asioiden ei tarvitse olla sellaisia, joita toimija ei kykenisi aktiivisesti itse tiedostamaan vaikka kokeekin, että niiden puitteissa on toimittava: ihmisillä on myös kykyä kriittisesti arvioida omaa toimintaansa (ks. esim. Jalonen 2007). Todellisuuden lukko käsitteenä sisältää näin tietyn toiminnan tai ajattelutavan välttämättömän ja aktiivisen ”lukitsemisen” asetettuun päämäärään pääsemiseksi (vrt. Taylor 1975; Berger & Luckman 2002), mutta samalla toimijalla on tietoisuus siitä, että hänen on aktiivisesti ”lukittava” joitakin ajattelun- tai toiminnantapoja, jotta toiminta olisi hänelle itselleen mielekästä huolimatta siitä uskooko hän itse niiden mielekkyyteen vai ei. Konkreettisenä esimerkkinä ovat vaikkapa erilaiset johtosäännöt, joista on voinut vuosien varrella kehittyä lähes omalakisista toimintaa suuntaavia asioita. Kuitenkin näiden taustalla olevaa logiikkaa on nykytilanteessa vaikea hahmottaa sekä sitä, millaisten prosessien kautta sääntöjä uudistetaan. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tulkitaan aina myös organisaatioiden sisäisiä ja välisiä valtasuhteita, mikä vaikuttaa siihen millaisena yksittäiset toimijat mieltävät mahdollisuutensa asioiden muuttamiseen.

Edellä kuvattujen käsitteiden kautta näemme työntekijöiden ja organisaatioiden muodollisten toimintatapojen välisen suhteen siten, että vaikka työntekijät pyrkivät toteuttamaan toimenkuvaansa liittyviä velvoitteitaan, nämä velvoitteet konkretisoituvat lopulta erilaisissa

sosiaalisten käytäntöjen yhteisöissä jaettujen kokemusten ja tulkintojen kautta. Nämä sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa rakentuvat ja muokkaantuvat tulkinat palautuvat puolestaan osaksi organisaation toimintaa yksittäisten työntekijöiden tekojen ja eettisten valintojen seurauksena (vrt. Portugali 2008; Campbell 2012). Koska toiminnan patologiat eivät ole yksilötasolla tiedostettavia asioita, niiden tunnistamisen edellytyksenä on organisaation sisällä toimivien käytäntöyhteisöjen jäljittäminen, sekä niiden tulkintojen samankaltaisuudet ja eroavaisuudet organisaation toimintaan liittyen. Todellisuuden lukot paljastuvat puolestaan yksilötason kokemuksellista tietoa näkyväksi tekemällä. Sovellamme seuraavassa luvussa näitä käsitteitä empiiriseen tutkimuksen tekemiseen institutionaalisen etnografian viitekehyksestä.

INSTITUTIONAALINEN ETNOGRAFIA SOSIAALISISTA KÄYTÄNNÖISTÄ RAKENTUVAN JULKISHALLINNON TUTKIMISESSA

Schatzkin käytäntöteoreettista lähtökohdista tarkasteltuna työntekijät muokkaavat institutionaalisia käytäntöjä erilaisten esiyymmärrysten, tunteiden ja motivaatioiden välityksellä. Nykyhetken lisäksi näissä käytännöissä ovat läsnä myös yksilöiden intersubjektiiivisesti kokema menneisyys ja odotukset tulevaisuudesta (ks. myös Bäcklund 2007). Tämä tekee sosiaalisista käytännöistä väistämättä ylipaikkallista. Tällöin ne eivät myöskään ole kokonaisuudessaan kontrolloitavissa ja hallittavissa muodollisten toimintaohjeiden kautta etukäteen rajatuissa toiminnan ajallis-tilallisissa konteksteissa (vrt. Lahtinen & Talja 2009, 76). Näemmekin, että on empiirisesti tärkeää pyrkiä jäljittämään ja tunnistamaan millaisia tulkintoja organisaation toiminnasta rakentuu erilaisissa käytäntöyhteisöissä (ks. myös Wagenaar & Cook 2003, 150). Avaamme tässä luvussa institutionaalisen etnografian avulla sitä, miten sosiaalisten käytäntöjen rakentumista ja kokemista sekä käytäntöjen ajallis-tilallista levittäytymistä on mahdollista tutkia. Pohdimme lopuksi, millaisia menetelmällisiä mahdollisuuksia ja haasteita tällainen tutkimusasetelma kohtaa käytännössä.

Toiminnan patologioiden ja todellisuuden lukkojen paljastaminen vaatii moninäkökulmaista

ja usein myös moniaineistoista lähestymistapaa. Mitä kattavampi aineisto tiettyyn asiakokonaisuuteen liittyen on kerätty, sitä enemmän se mahdollistaa toimintaa ehdollistavien patologioiden ja todellisuuden lukkojen tunnistamisen koko organisaation tasolla. Näemme niiden paljastamisen tärkeänä, sillä ne ohjaavat työntehtäjän toimintaa ja vaikuttavat tehtyjen päätösten kautta suoraan kansalaisten arkeen. Tästä syystä olemme omista tutkimuksissamme usein hyödyntäneet institutionaalista etnografiaa laajempaan metodologiseen lähtökohdaksi (Kuusisto-Arponen 2016 a ja b; Moisio ja Luukkonen 2015).

Usein etnografisessa lähestymistavassa hyödynnetään (osallistuvaa) havainnointia, mutta muut aineistot, kuten hallinnon dokumentit, erilaiset työskentelyä ohjaavat sisäiset toimintaohjeet, asiantuntijahaastattelut tai muu toimijoiden kanssa yhdessä tuotettu aineisto, ovat myös mukana rakentamassa tiheää kuvausta tutkimuskohteesta (ks. myös. Huttunen 2010). Tiheä kontekstointi institutionaalisessa etnografiassa ei näin liity pelkästään käytäntöjen prosessuaaliseen kuvaukseen, sillä tarkastelun keskiössä ovat yhtäläillä asiantuntijoiden toiminnan ja toimintaa perustelevien näkemysten tilannesidonnainen luenta (ks. myös Geertz 1973). Erilaiset aineistot tulevat ymmärretyiksi vasta suhteessa toisiinsa (Huttunen 2010, 43–44). Tekeminen ja kirjoitetut sekä puhutut aineistot rakentavat yhdessä kuvaa siitä, mistä kulloisessakin käytännössä on kyse ja millaisille tulkinnoille ne perustuvat.

Etnografisen kenttätyön ensimmäinen koetinkivi on institutionaalisten portinvartijoiden vakuuttaminen tutkimuksen hyödyllisyydestä. Asiantuntijaorganisaatioissa tehtävää etnografiaa ei yleensä koeta uhkaksi instituution johdon taholta, mutta tutkija törmää jo ennen kentälle pääsyä moniin haasteisiin. Aina ei ole helppo löytää tahoja, jonka kanssa tutkimuksen käytäntöjen järjestämisestä voisi neuvotella. Samoin kentälle pääsyä saattaa hidastaa asiantuntijoiden työssään kokemaa kiireä, joka voi aluksi johtaa nihkeään tai jopa kielteiseen suhtautumiseen toimijoiden kokiessa ettei heillä ole aikaa ”paimentaa” tutkimuksen tekijää. Tämä on kokemustemme mukaan noussut kentälle pääsyn koetinkiveksi usein silloin, kun tutkijan tarkoituksena on nimenomaan havainnoida arkea

eikä tehdä pelkästään asiantuntijahaastatteluita. Lisäksi akateemisella tutkimuksella saattaa yhä olla vääränlainen maine liian käsitteellisenä ja irti todellisuudesta olevana, jolloin ajateltua win-win -tilannetta tutkimuksen tavoitteiden ja organisaation omien tiedollisten toiveiden kannalta on vaikea nähdä. Erityisenä haasteena on portinvartijaroolissa olevien toimijoiden aito epäusko siihen, että tutkija on todella kiinnostunut ”vain” arjesta ja asiantuntijoiden tavallisten työrutiinien ymmärtämisestä. Ajoittain näissä tilanteissa kohtaa myös asiantuntijoiden pelokkuutta esitellä ulkopuoliselle tutkijalle työtapaan. Luottamuksen rakentaminen ja sen ylläpitäminen onkin institutionaalisen etnografian onnistumisen kannalta aivan keskeistä (Kuusisto-Arponen 2015, 2016 b). Kentälle pääsyn neuvottelu kertoo usein myös organisaation sisäisistä jännitteistä ja yleisemmästä toimintalogiikasta käytäntöineen (Neyland 2008). Näistä neuvotteluista ja havainnoista, kuten kaikista muistakin etnografisen kenttätyön vaiheista, kannattaa kirjoittaa tutkimuspäiväkirjaa, joka toimii samalla tutkimuksen jatkuvana reflektiovälineenä (esim. Huttunen 2010). Itsestään selvää on, että ennen kentälle menoa tutkijan on tarpeen perehtyä huolella sen organisaation toimintaympäristöön ja -kenttään laajemminkin, jossa aikoo etnografiaa tehdä.

Institutionaalisessa etnografiassa myös *aika* ja *tila* ovat keskeisiä tekijöitä. Ensinnäkin, vaikka etnografia on yleensä varsin aikaa vievää, koska kenttäjaksoja saattaa olla useampia, kohtaamiset tapahtuvat aina myös tiettyssä ajallis-tilallisessa kontekstissa, mikä on muistettava analyysissä. Esimerkiksi kenttätyön ajoittuminen tiettyyn kohtaan vuosisykliä saattaa antaa rutiineista väärällä tavalla painottuneen kuvan, joka on enemmän sidoksissa kollektiivisiin toiminnan aikatauluihin kuin tietyn asiantuntijan jokapäiväiseen tavanomaiseen työrutiiniin. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on vaikkapa maakuntaliiton asiantuntijoiden työskentelyn rytmittyminen EU:n aluepolitiikan rahoituskausiin mukaan. Tästä syystä tiettyssä kohtaa ohjelmakautta heidän työnsä keskittyy pitkälti ohjelma-asiakirjojen valmisteluun tai raportointiin, mikä on kuitenkin vain osa työnkuvaa laajemmassa aikavälillä horisontissa. Toiseksi, aika sitouttaa olemaan läsnä ja tekee tutkijan toimijana osaksi institutionaalista arkea. Tämän

merkitystä etnografitt usein pohtivat tutkimusteksteissään arvioimalla millaiseen tietoon vuorovaikutuksen kautta on ollut uskottavasti mahdollista päästä kiinni (Huttunen 2010, 57–58; Kuusisto-Arponen 2015, 2016 b). Kolmanneksi, aika pitäisi ehdottomasti nähdä institutionaalisen etnografian yhtenä analyttisenä tarkastelukulmana. Analysoimalla erilaisten hallintatapojen ajallis-tilallista levittäytymistä luodaan ymmärrystä erilaisten sosiaalisten käytäntöjen kytkettyneisyydestä toisiinsa.

Kenttätöitä tehdessä tutkija harjaantuu pian siihen, mihin havainnoinnissa on oleellista kiinnittää huomiota. Yleistä ohjeistusta havainnointiin ei voi luoda, sillä sitä ohjaa kulloinkin valittu tarkempi analyttinen viitekehikko. Analyttisiä työvälineitä, joiden kautta sosiaaliset käytännöt alkavat hahmottua, voivat esimerkiksi olla asioiden ja toimintojen tavallisuus, erilaisuus, tekeminen, tekemättömyys, toistot, yllätykset, puhuttu ja kehollinen viestintä sekä ristiriidat toiminnassa ja sanomisissa sekä yksittäisen toimijan tasolla että myös eri toimijoiden välillä. Olennaista on kiinnittää huomiota myös jaettua ymmärrystä suuntaaviin asioihin, kuten normeihin ja erilaisiin toimintaohjeisiin, jotka samalla tekevät näkyväksi organisaation toimintatapoja. Näkemysmeksemme mukaan monenlaisia aineistoja hyödyntävä institutionaalinen etnografia onkin erinomainen väline pyrittäessä tunnistamaan hallinnon sisälle rakentuneita toiminnan patologioita sekä yksilötasolla koettuja todellisuuden lukkoja, jotka saattavat merkittäväällä tavalla aiheuttaa monitahoisia hankauksia organisaation sisälle ja vaikeuttaa tarkoituksenmukaista toimintaa. Institutionaalisen etnografian erityinen eettinen haaste on puolestaan se, että tutkijan on oman osallisuutensa vuoksi huolellisesti pohdittava missä muodossa ja millä tavalla esiin tulleista ristiriidoista tai toimimattomista käytännöistä voi raportoida ilman, että vaarantaa luottamuksellisesti rakentuneita tutkimussuhteita.

Havainnoinnin ja dokumenttiaineiston analysoinnin lisäksi olemme kokeneet oleelliseksi erilaiset yhdessä tuotetut asiantuntijavetoiset aineistot. Asiantuntijahaastattelu on yksi käytetyimmistä yhteiskuntatieteellisistä aineistonkeruumenetelmistä (Ruusuvoori & Tiittula 2005; Ruusuvoori ym. 2010). Usein haastatteluiden kautta pyritään luomaan kuvausta joidenkin

asioiden nykytilasta, tietyistä menettelytavoista, organisaation toiminnasta ja myös toimijoiden omista näkemyksistä. Jäljitettäessä asiantuntijan omaa kokemusmaailmaa on erityisen tärkeää, että haastattelijan kysymykset ovat tarpeeksi avoimia ja haastattelutilanteesta pyritään luomaan mahdollisimman avoin ja näkemyksien esittämiseen rohkaiseva. Näin haastateltava voi itse määrittää kertomisensa tavan ja uskaltautuu myös pohtimaan omiin käytäntöihinsä vaikuttavia seikkoja (Alastalo & Åkerman 2010, 389).

Asiantuntijoiden kokemusmaailman näkyväksi tekemisissä myös asiantuntijaesseeet ovat relevantti lähestymistapa haastattelujen rinnalla tai niiden sijaan (ks. esim. Bäcklund 2007; Bäcklund ym. 2014). Verrattuna haastatteluihin asiantuntijaesseeet ovat tutkimusekonomisesti hyvä tapa isojen laadullisten aineistojen keräämiseen. Jokainen tutkimuksen kannalta keskeinen informantti voi kirjoittaa näkemyksensä itselleen sopivana ajankohtana ja tutkija saa aineiston tekstimuodossa valmiina käyttöönsä. Jotta asiantuntijoiden arkipäivän kokemuksellinen todellisuus näyttäytyisi mahdollisimman monitahoisena, tietopyyntö on asiantuntijaesseeissä mielekästä pitää tarkoituksellisesti väljänä ja kannustaa asiantuntijoita siihen, että he kuvailevat tilannetta juuri siten kuin itse kokevat. Tärkeää on jättää asiantuntijoille itselleen määrittelyvaltaa sen osalta, millaiset asiat ovat olennaisia kunkin käsiteltävän teeman kannalta. Asiantuntijoille annetaan näin mahdollisuus määrittää itse, mistä pitäisi yleensäkin keskustella puhuttaessa asiasta x. Tietopyyntö lähetetään valituille asiantuntijoille ja palautetaan myös niin, että tutkijan tietoon jää kenen esseestä on kysymys. Jälkimmäinen asia on välttämätöntä, jotta voidaan ymmärtää kuinka laajalle erilaiset toimintaa koskevat tulkinat ja käytännöt ovat levinneet ja millaisia organisaatitasoisia toiminnan patologioita nämä käytännöt samalla ilmentävät.

Parhaimmillaan asiantuntijaesseeet ja -haastattelut auttavat paikantamaan, millaisia sosiaalisia käytäntöjä ja käytäntöyhteisöjä tietyn asiakokonaisuuden ympärille on rakentunut ja missä määrin ne jakavat yhteisen tiedollisen perustan toiminnan tavoitteisiin ja nykytilanteeseen liittyen. Tulkittavia asioita ovat esimerkiksi ristiriitaiset ymmärrykset saman organisaation toisten asiantuntijoiden toimintakentistä ja työn-

kuvista (ks. esim. Bäcklund ym. 2014). Esimerkiksi henkilö x saattaa perustella omaa toimintaansa sillä, että tietty asia kuuluu henkilön y tehtäviin. Henkilö y näkee kuitenkin asian niin, että asian hoitaminen kuuluu taas henkilölle z. Tällöin kyse on yhtäältä konkreettisista toimintaprosessien aukoista, jotka vaikuttavat työtehtävien suorittamiseen ja toisaalta erilaisista tulkinnoista sen osalta, miten organisaatio jonkin asian osalta nykyisellään toimii. Ristiriitaisista käsityksistä muodostuu näin joko tiedostamattomia patologioita, tai organisaation toimintaa koskevia todellisuuden lukkoja, joille toimijat eivät itse koe voivansa tehdä mitään huolimatta siitä, että itsekään saattavat esimerkiksi kokea tulkitsemansa työnjaon jonkin tehtävän osalta epätarkeyden mukaisena. Lisäksi asiantuntijan perustelut omille toimintatavoilleen tekevät näkyväksi yksilötason kokemuksellista tietoa suhteessa käsiteltävään asiaan.

Näemme, että kokemuksellisen tiedon paljastaminen on erityisen oleellista tutkittaessa miten julkishallinnon toimintatavat kykenevät reagoimaan yllättäviin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Ajankohtainen esimerkki tästä on Eurooppaan kohdistuneen maahanmuuton määrien muutokset ja tähän liittyvien sääntelypyrkimysten äkilliset kansalliset sekä EU tasoiset muutokset vuosien 2015–2017 aikana. Maahanmuuton sääntelyä kehitettäessä on tällöin myös kysyttävä millaisia ja millaiselle tiedolliselle pohjalle rakentuneita sosiaalisia käytäntöjä on jo valmiiksi kehystämässä kyseessä olevan ilmiön haltuunottoa (esim. Fingerroos ym. 2016; Kuusisto-Arponen 2016 a).

Lopuksi nostamme esiin muutaman reunaehdon, joita tutkijan olisi hyödyllistä pohtia institutionaalista etnografiaa tehdessään. On esimerkiksi kysyttävä, mistä näkökulmasta asiantuntija kulloinkin kommunikoi tutkijalle ja miten tämä pitäisi huomioida aineistoa analysoitaessa? Miten suhtautua analyysissä siihen, jos työntekijä korostaen toteaa puhuvansa yksityishenkilönä, eikä suhteessa omaan virkahenkilön toimenkuvaansa? Ensiksi, sekä asiantuntijahaastattelut että asiantuntijaessee kertovat aina myös asiantuntijuuden rajojen määrittelystä. Asiantuntijoiden ilmaistessaan esimerkiksi epäilyksensä omasta asiantuntemuksestaan tutkija joutuu arvioimaan, missä määrin tällaisella ilmauksella halutaan samalla kenties välttää tai

kiertää vastuuta. Asiantuntijoiden kokemuksiin ja näkemyksiin perustuva aineisto on väistämättä monin tavoin suhteellista ja sisältää aina rajauksia suhteessa siihen miten hän ajattelee, että hänen pitäisi vastata. Toiseksi, kokemuksellisen tiedon viitekehuksesta tällainen ”yhden maailman” pois tai päälle kytkeminen – puhuu ko asiantuntija yksityishenkilönä vai suhteessa siihen miten ajattelee organisaatiossaan yleisestikin ajateltavan – ei kuitenkaan ole mahdollista kuin retorisesti. Kokemuksellisen tiedon ja aikatilojen viitekehikosta hallinnon tutkimista sosiaalisten käytäntöjen kimpuna määrittääkin molempien maailmojen väistämätön limittyminen ja näiden analyttinen esille nostaminen. Lisäksi on huomioitava se, että asiantuntijalla voi olla henkilökohtainen (poliittinen) tarve edistää jotakin asiaa (esim. Sager 2009), jolloin saatu informaatio on tietystä näkökulmasta esitettyä taktista puhetta, koska asiantuntija tietää sen päätyvän julkisen keskustelun piiriin tutkimusraportin kautta. Mikäli aineistosta on tehtävissä tällaisia tulkinnoita, analyttisen ongelman sijaan tilanne todentaa erinomaisesti sitä, miten toimijoiden koko elämisaailma tulevaisuuden tavoitteineen kietoutuu organisaatioiden käytäntöihin monin erilaisin tavoin.

PÄÄTELMÄT

Tässä artikkelissa kuvaamamme lähestymistapa korostaa sekä yksilöiden kokemusmaailman että sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä organisaation toiminnan tavoitteiden ja käytäntöjen määrittymisessä. Theodore Schatzkin aikatilan käsite muistuttaa siitä, että näiden tulkinnojen muokkaantumisessa ovat mukana niin mennyt kuin tulevaisuus nykyhetken lisäksi. Siksi toimintaan liittyvät tulkinnot eivät pysytele tai ole kontrolloitavissa vain muodollisten hallintatapojen sisällä etukäteen rajatussa ajallis-tilallisessa kontekstissa. Yksittäiset ihmiset ovat samaan aikaan sekä organisaatioiden käytäntöjen välittäjiä ja kantajia kuin myös niiden aktiivisia uusintajia ja käytäntöyhteisöjen luojia.

Näkemyks käytäntöjen ajallis-tilallisesta levittäytymisestä on kuitenkin myös suuri haaste sosiaalisten käytäntöjen tutkimukselle. Miten rajata tutkimusasetelma mielekkäällä tavalla? Miten tunnistaa tutkittavaan ilmiöön keskeisesti liittyvät käytännöt ja niitä ohjaavat ja säätelevät

tekijät? Tutkija joutuu esimerkiksi väistämättä pohtimaan kuinka ”pitkälle” on kulloinkin mielekäs seurata käytäntöjä ja niitä säätelevien tekijöiden ketjuja, jos lähtökohtana on käsitys organisaatioista loputtomien käytäntöjen ketjuina.

Haasteista huolimatta näemme, että organisaation toiminnan kannalta on välttämätöntä pyrkiä tunnistamaan miten yksittäiset toimijat perustelevat nykyisten käytäntöjen mielekkyyttä, koska nämä tulkinnat sekä suuntaavat konkreettisia tekoja että sisältävät myös mahdollisuuksia toimintojen uudistamiseen. Esitelimme tämän tutkimiseen kaksi analyyttistä käsitettä – toiminnan patologiat ja todellisuuden lukot. Patologiat kuvaavat organisaatiotasoisia, tai julkisen hallinnon organisaatioiden välistä tiedostamatonta ristiriitaista toimintaa, joka vaikeuttaa toisten yksiköiden mahdollisuuksia saavuttaa tavoitteitaan. Toiminnan ristiriitaisuus voi kuitenkin olla myös tiedostettua yksilötason kokemuksissa, mutta kokeakseen oman toimintansa rationaaliseksi, yksittäisen toimijan saattaa olla tarpeen aktiivisesti ”lukita” tiettyjä toiminnan ja ajattelun tapoja huolimatta siitä uskooko itse niiden mielekkyyteen. Todellisuuden lukko tarkoittaa juuri tällaista tilannetta. Tärkeää on huomioida se, että sosiaaliin käytäntöihin liittyvien patologioiden ja todellisuuden lukkojen tunnistaminen ja avaaminen edellyttää sen jäljittämistä, millaisia oletuksia toimijoilla on paitsi omiin työtehtäviinsä liittyen, myös suhteessa koko siihen ”todellisuuteen”, jossa organisaatio operoi.

LÄHTEET

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2010). Asian-tuntijahaastattelun analyysi: faktojen jäljillä. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (2010, toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 372–392). Tampere: Vastapaino.

Argyris, Chris (1994). *On organizational learning*. Oxford: Blackwell Business.

Bache, Ian & Bulmer, Simon & Gunay, Defne (2012). Europeanization: A Critical Realist Perspective. Teoksessa Theofanis Exadaktylos ja Claudio M. Radaelli (toim.), *Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization* (s. 64–84). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Toiminnan patologioiden ja todellisuuden lukkojen avaamisessa näemme institutionaalisen etnografian hedelmällisenä teoreettis-metodologisena lähestymistapana. Mitä enemmän ja mitä moniaineksisempaa aineistoa on käytössä, sitä paremmin se mahdollistaa kokonaiskuvan hahmottamista. Erityisesti äkilliset ja yllättävät yhteiskunnalliset muutokset saattavat heilauttaa julkishallinnon toiminnan perustuksia merkittävästi, jolloin joudutaan nopeasti määrittämään uudelleen toiminnan periaatteita. Näissä murrostilanteissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuva ymmärrys organisaation toimintaperiaatteista ja keskeisistä käytännöistä on olennaisessa roolissa luomassa joko koherenssia tai ristiriitoja organisaation sisälle. Tutkijan tärkeänä tehtävänä näemmekin sen paikantamisen, miten ajallis-tilallisesti rakentuneet ja levittäytyneet sosiaaliset käytännöt kykenevät reagoimaan näihin muutostilanteisiin. Empiirisen tutkimuksen kautta päästään parhaimmillaan sen jäljille, missä kohdin sosiaalisten käytäntöjen verkostoja ovat ne kriittiset kohdat, joissa tahattomasti mahdollistetaan patologioiden ja todellisuuden lukkojen rakentuminen.

KIITOKSET

Haluamme kiittää Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimuksen huippuyksikkö RELATEa sekä seuraavia projekteja tutkimustyömme mahdollistamisesta: Bäcklund (SA 303550), Kuusisto-Arponen (SA 266161 & SA 304146), Luukkonen (SA 307348).

Bachmann, Veit (2016). Spaces of Interaction: Enactments of Sociospatial Relations and an Emerging EU Diplomacy in Kenya. *Territory, Politics, Governance*, 4(1), 75–96.

Berger, Peter L. & Luckman, Thomas (1966/2002). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suomentanut Vesa Raiskila. Gaudeamus: Helsinki. Alkuteos *The Social Construction of Reality*, 1966.

Beveridge, Ross (2012) Consultants, depoliticization and arena-shifting in the policy process, *Policy Sciences*, 45(1), 47–68.

Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Kääntänyt Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bueger, Christian (2014). Pathways to practice: praxiography and international politics. *European Political Science Review*, 6(3), 383–406.
- Bäcklund, Pia (2007). *Tietämisen politiikka. Kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Bäcklund, Pia & Raine Mäntysalo (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice – the case of Finland. *Planning Theory*, 9(4), 333–350.
- Bäcklund, Pia & Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2014). Residents, customers or citizens? Tracing the idea of youthful participation in the context of administrative reforms in Finnish public administration. *Planning Theory & Practice*, 15(3), 311–327.
- Campbell, Heather (2012). Planning ethics and rediscovering the idea of planning. *Planning Theory*, 11(4), 379–399.
- Ekengren, Magnus (2002). *The Time of European Governance*. Manchester: Manchester University Press.
- Everts, Jonathan & Lahr-Kurten, Matthias & Watson, Matt (2011). Practice Matters! Geographical inquiry and theories of practice. *Erdkunde* 65(4), 323–334.
- Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maina & Tiilikainen, Marja (2016, toim.). *Perheenyhdistäminen*. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi? Tampere: Vastapaino.
- Flockhart, Trine (2010). Europeanization or EU-ization? The Transfer of European Norms across Time and Space. *Journal of Common Market Studies* 48(4), 787–810.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretations of Culture*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Hajer, Maarten (2003). Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences*, 36, 175–195.
- Hakari, Kari (2013) *Uusi julkinen hallinta – kuntien hallinnonuudistusten kolmas aalto? Tutkimus Tampereen toimintamallista*. Acta Universitatis Tamperensis 1352. Tampere: Tampere University Press.
- Hiironniemi, Silja (2005). Suomen hallinto verkostona – 2000-luvun haasteiden hallintaa. *Sisäasiainministeriön julkaisuja* 14/2005. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Huttunen Laura (2010). Tiheä konteksti: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (2010, toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 39–63). Tampere: Vastapaino.
- Jalonen, Harri (2007). Kompleksisuusteoreettinen tulkinta hallinnollisen tehokkuuden ja luovuuden yhteensovittamisesta kunnallisen päätöksenteon valmistelutyössä. *Tampereen teknillinen yliopisto, julkaisu* 693.
- Jerneck, Magnus (2000) Europeanization, territoriality and political time. *Yearbook of European Studies* 14, 27–49.
- Kivinen, Osmo & Ristelä, Pekka (2001). Pragmatistisia näkökulmia tiedonhankintaan ja toimintaan. Metodologinen relationalismi käytännön toiminnassa. *Sociologia* 1/2001, 249–259.
- Korpiaho, Kirsi (2006). Virallinen, paikallinen vai piiloinen opetussuunnitelma – mikä ohjaa korkeakouluopiskelijaa? Teoksessa Aarvevaara, Timo & Jatta Herranen (toim.), *Mikä meitä ohjaa?* (s. 289–308). Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2015) Ajatuksia myötätunnosta ja kivusta. *Terra* 127:2, 83–89.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016a). Perheettömiksi suojellut. Teoksessa Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria, Tiilikainen, Marja (toim). *Perheenyhdistäminen*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016 b). Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Sociologia*, 53: 4, 396–415.
- Lahtinen, Johanna (2013). Tietoasiantuntijan rooli ja osaaminen hankkeessa – tapaustutkimus korkeakoulukirjaston asiantuntijuudesta tutkimus- ja kehittämistoiminnassa. *Informaatiotutkimus* 32(1), 1–19.
- Lahtinen, Johanna & Sanna Talja (2009). Tietoasiantuntijan rooli ja osaamisen hyödyntäminen alueellisessa kehittämishankkeessa. *Amattikasvatuksen aikakauskirja* 13 (2), 73–90.
- Latour, Bruno (1993). *We Have Never Been Modern*. Kääntänyt Catherine Porter. Cambridge: Harvard University Press.
- Luukkonen, Juho (2017) A practice theoretical perspective on the Europeanization of spatial planning. *European Planning Studies* 25(2), 259–277. DOI: 10.1080/09654313.2016.1260092
- Mantere, Saku (2005). Strategic practices as enablers and disablers of championing activity. *Strategic Organization* 3(2), 157–184.
- Masalin, Leena (2013). Yhteisöllinen strateginen toimijuus. Tapaustutkimus metsäteollisuusyrityksestä. Akateeminen väitöskirja. *Aalto University publication series, doctoral dissertations* 95/2013.

- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2008). *Governing the Present: Administering the Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Moisio, Sami & Luukkonen, Juho (2015). European spatial planning as governmentality: an inquiry into rationalities, techniques, and manifestations. *Environment and Planning C: Government and Policy* 33(4), 828–845.
- Männistö-Funk, Tiina (2014). *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, Annales Universitatis Turkuensis.
- Mäntysalo, Raine (2000). Land-use planning as inter-organizational learning. *Acta Universitatis Ouluensis Technica C* 155. Oulu.
- Nonaka, Ikujiro & Konno, Noboru & Toyama, Ryoko (2001). Emergence of "Ba": A Conceptual Framework for the Continuous and Self-transcending Process of Knowledge Creation. Teoksessa Nonaka & Nishiguchi (toim.), *Knowledge emergence : social, technical, and evolutionary dimensions of knowledge creation* (s. 13–29). New York: Oxford University Press
- Neyland, Daniel (2008). *Organizational Ethnography*. London: Sage.
- Pantzar, Mika (2011). *Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike*. Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö, Julkaisusarja 2.
- Pohjalainen, Marjut (2012). Hiljaisen tiedon käsite ja hiljaisen tiedon tutkimus: katsaus viimeaikaiseen kehitykseen. *Informaatiotutkimus* 31(3).
- Polanyi, Michael (1966). The Logic of Tacit Inference. *Philosophy*, 41(155), 1–18.
- Pollitt, Christopher & Bouckaert, Geert (2011). *Public Management Reform: A Comparative Analysis. New Public Management, Governance and the Neo-Weberian State*. Oxford: Oxford University Press.
- Portugali, Juval (2008). Learning from paradoxes about prediction and planning in self-organizing cities. *Planning Theory*, 7(3), 248–261.
- Pälli, Pekka & Vaara, Eero & Sorsa, Virpi (2009). Strategy as text and discursive practice: a genre-based approach to strategizing in city administration. *Discourse & Communication* 3(3), 303–318.
- Reckwitz, Andreas (2002). Toward a theory of social practices. A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2), 243–63.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005). *Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010, toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Räsänen, Keijo (2008). Meaningful Academic Work as Praxis in Emergence. *Journal of Research Practice* 4(1), Article P1. Haettu 15.2.2016. <<http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/78/102>>
- Sager, Tore (2009). Planners' role: Torn between dialogical ideals and neo-liberal realities. *European Planning Studies*, 17(1), 65–84.
- Schatzki, Theodore R. (1996) *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schatzki, Theodore R. (2002). *The site of the social: a philosophical account of the constitution of social life and change*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Schatzki, Theodore R. (2010). *The Timespace of Human Activity: On Performance, Society, and History as Indeterminate Teleological Events*. Plymouth: Lexington Books.
- Schatzki, Theodore R. (2015). Spaces of Practices and of Large Social Phenomena. *Espaces Temps. net, Works*. Haettu 24.03.2015. <<http://www.espacestemp.net/en/articles/spaces-of-practices-and-of-large-social-phenomena/>>
- Talsi, Noora (2014). Kodin koneet. Teknologistien kotouttaminen, käyttö ja vastustus. Akateeminen väitöskirja. *Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies* No 75.
- Taylor, Charles (1975). Tulkinta ja ihmistieteet. Teoksessa Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (toim.), *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet osa I* (s. 214–276). Helsinki: Gaudeamus.
- Wagenaar, Hendrik (2004). "Knowing" the Rules: Administrative Work as Practice. *Public Administration Review*, 64(6), 643–655.
- Wagenaar, Hendrik & Cook, S.D. Noam (2003). Understanding policy practices: action, dialectic and deliberation in policy analysis. Teoksessa: Hajer, Maarten A. & Wagenaar, Hendrik (toim.), *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society* (s. 139–171). Cambridge: Cambridge University Press.